

ELŻBIETA NAPORA

NIEKTÓRE PREDYKTORY ZWIĄZKÓW Z RÓWIEŚNIKAMI DLA ADOLESCENTÓW Z RODZIN SAMOTNYCH MATEK

SELECTED PREDICTORS OF RELATION WITH PEERS OF ADOLESCENTS FROM SINGLE MOTHER FAMILIES

A b s t r a c t. The aim of study was to establish model of the relationship between amount of contacts with an absent father and support from grandparents with communication with peers of adolescents from single mother families. The hypothesis about amount of contacts with absent father and support from grandparents predicts communication with peers of adolescents from single mother family was verified with using a Berlin's Scale of Social Support, the author's Scale of Communication with peers and with data about amount of contacts with absent father in group of 182 adolescents from single mother families. Results showed that adolescents's amount of contacts with absent father, is significant correlated with perceived support from grandparents and with opened communication with peers.

Key words: absence of father; social support; adolescence; single mother's family.

WPROWADZENIE¹

Nieobecność ojca w rodzinie może mieć różne źródła, należą do nich m.in.: rozwód, separacja rodziców, śmierć ojca, narodziny dziecka poza związkiem.

Dr ELŻBIETA NAPORA – Zakład Psychologii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, adres: ul. Waszyngtona 4/8, 42-200 Częstochowa; e-mail: e.napora@ajd.czyst.pl

¹ Wprowadzenie zawiera nieliczne fragmenty z książki Autorki artykułu pt.: *Relacje w rodzinie samotnej matki. Znaczenie wsparcia od dziadków dla komunikowania się z rówieśnikami*, Częstochowa: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego 2019.

Bez względu na przyczynę nieobecności ojca w rodzinie jego brak skutkuje intelektualnymi, fizycznymi i emocjonalnymi urazami dziecka². Istnieją dowody naukowe dokumentujące znaczenie relacji ojca z dzieckiem. Według M.E. Lamba kluczowe w tej relacji są kompetencje ojca, jego ciepło i bliskość emocjonalna wspierające jego dostępność dla dziecka³. Dostępność ojca odzwierciedla stopień, w jakim fizycznie i psychicznie jest on otwarty na dziecko. Odpowiedzialność ojca wiąże się z zadaniami wykonywanymi przez niego w celu zagwarantowania dziecku opieki i dobrostanu (np. wizyta z dzieckiem u lekarza)⁴. Znaczenie ma również zaangażowanie ojca ujmowane w kategoriach bezpośrednich działań podejmowanych wobec dziecka, głównie jako inicjowanie pozytywnej aktywności, akceptacja, kontrola. Ważność mają działania ojca pośrednio związane ze wspieraniem rodziny i matki, jego współuczestniczenie w aktywności rodziny, odpowiedzialność za sytuację społeczno-ekonomiczną⁵. Naukowcy dowiedli, że dzieci odnoszą korzyść z kontaktu z ojcem, zwłaszcza z czynnie uczestniczącym w ich życiu. Ustalono, że dzieci, którymi zajmował się ojciec, są bystrzejsze, zdrowsze psychicznie, lepiej radzą sobie w szkole, w przyszłości otrzymują ciekawszą pracę⁶. Dorośli mężczyźni odnoszący sukcesy i dobrze przystosowani społecznie posiadali ojców troskliwych i poświęcających im czas, z którymi łączyła ich więź i zaufanie. Ojciec, będąc wzorem osobowym dla dziecka, jest nim bardziej dla syna niż dla córki. Chłopcy, którzy identyfikują się z ojcem i który w ich oczach posiada autorytet mający swe źródło w męskich cechach zachowania się, jako dorośli stają się bardziej dojrzałi uczuciowo i nie przejawiają lęku⁷. Udowodniono, że adolescenty z rodziny samotnej matki słabiej są przywiązani do niemieszkańcych z nimi ojców. To słabsze przywiązanie do ojca oddziałuje na niższą stabilność emocjonalną u dorastających⁸. Dzieci, w życiu których słabszy był kontakt z ojcem, wykazywały zdecydowanie wyższy od innych poziom agresywności, spowodowanej frustracją jako konsekwencją niewłaściwych z nim

---

² W. KUŚMIERZ, *Wpływ rodziny rozbitej na sytuację szkolną dzieci*, „Życie Szkoły” 2000, nr 3, s. 137-140.

³ Por. M.E. LAMB, *Fathers and child development. An introductory overview and guide*, w: *The role of the father in child development*, red. M.E. Lamb, Nowy Jork: John Wiley and Sons 1997.

⁴ Zob. J.H. PLECK, *Why could father involvement benefit children? Theoretical perspectives*, „Applied Developmental Science” 11(2007), issue 4, s. 196-202.

⁵ Zob. L. SANTIS, E.J. BARHAM, *Father Involvement: Construction of a Theoretical Model Based on a Literature Review*, „Trends in Psychology” 25(2017), nr 3, s. 942.

⁶ J. JAGIELA, *Relacje w rodzinie a szkoła*, Kraków: Rubikon 2007, s. 81.

⁷ A. BŁAWAT, *Potrzeba obecności ojca w rodzinie*, „Studia nad Rodziną” 1999, nr 2, s. 97.

⁸ Por. J. SELTZER, *Relationships between fathers and children who live apart: The father's role after separation*, „Journal of Marriage and the Family” 1991, nr 53, s. 79-101.

relacji⁹. Z wcześniejszych badań Cz. Cekiery wynika, że małoletni uzależnieni od nikotyny pochodzili z rodzin niepełnych, a ponad połowa nastolatków uzależniona od alkoholu pochodziła z takich rodzin¹⁰. Wśród negatywnych dla dziecka skutków nieobecności ojca wymienia się niedostosowanie społeczne, brak poczucia bezpieczeństwa oraz przestępczość nieletnich¹¹. Badania nad dziećmi rozwiedzionych rodziców pokazały, że dzieci gorzej oceniają siebie, są niepewne i mają problemy z nawiązywaniem relacji z innymi¹². Wyniki z badań sugerują, że brak ojca w domu skutkuje nieodwracalnymi zmianami w dorosłym życiu¹³. Zmiany te mogą przybierać postać braku umiejętności nawiązywania stosunków z osobami płci przeciwnej, zaburzeń identyfikacji ról związanych z płcią i niepewności w zakresie ich pełnienia, zaburzeń pojęcia własnego ja, wzmożonej lęklności dziecka¹⁴. Częstość kontaktu z ojcem, który nie mieszka z dziećmi, oraz jakość relacji między nimi są czynnikami determinującymi psychospołeczne funkcjonowanie dziecka. Chłopcy społecznie nieprzystosowani częściej pochodzą z rodzin dysfunkcyjnych, w których rodzice byli nie tylko skonfliktowani, ale ojciec był mało opiekuńczy, słaby i neurotyczny¹⁵.

Istnieje coraz więcej dowodów pokazujących, w jaki sposób ojcowie niemieszkający z dziećmi mogą oddziaływać na swoje dzieci. Ojcowie, którzy często kontaktują się z dziećmi, oddziałują na ich lepsze radzenie sobie w życiu¹⁶ w porównaniu do dzieci bez kontaktu z nim. Efekty badań pokazały, że kiedy ojcowie pomagali w pracach domowych, określali ograniczenia i oczekiwania oraz okazywali ciepło, dzieci radziły sobie lepiej z codziennością¹⁷. Dobre ojcostwo jest

---

⁹ M. BRAUN-GALKOWSKA, *Poznawanie systemu rodzinnego*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2007, s. 28.

¹⁰ Cz. CEKIERA, *Ryzyko uzależnień*, Lublin: TN KUL 2001, s. 19.

¹¹ M. GĘBKA, *Trzy pytania o kryzys ojcostwa*, „Roczniki Socjologii Rodziny. Studia Socjologiczne oraz Interdyscyplinarne” 17(2006), s. 128.

¹² B.M. NOWAK, *Rola zasobów rodzinnych w przezwyciężaniu kryzysu wielo-problemowego*, „Pedagogika Społeczna” 3(2012), nr 45, s. 9-10.

¹³ Por. A. KURCIBART, *Psychologiczny obraz ojca w biegu życia*, Warszawa: Difin 2011; Por. E. POUAGNET, L.A. SERBIN, D.M. STACK, J.E. LEDINGHAM, A.E. SCHWARTZMAN, *The intergenerational continuity of fathers' absence in a socioeconomically disadvantaged sample*, „Journal of Marriage and Family” 74(2012), issue 3, s. 540-555.

¹⁴ B. HARWAS-NAPIERAŁA, *Wzór osobowy ojca w rozwoju dziecka*, w: *Postawy rodzicielskie współczesnych ojców*, red. M. Kujawska, L. Huber, Poznań: Wydawnictwo Naukowe WSNHiD 2010, s. 29.

¹⁵ Por. K. POSPISZYL, *Niedostatki opieki ojcowskiej, zaburzenia w zachowaniu się dzieci*, „Problemy Rodziny” 1979, nr 5, s. 19, za: A. BŁAWAT, *Potrzeba obecności ojca w rodzinie*, s. 97.

¹⁶ E.M. HETHERINGTON, J. KELLY, *For better or worse*, New York: Norton 2002.

¹⁷ P.R. AMATO, J. GILBRETH, *Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis*, „Journal of Marriage and the Family” 61(1999), nr 3, s. 557.

istotne w przypadku rodziców niezamieszkujących razem ze swoimi dziećmi¹⁸. Relacje dorastających z rówieśnikami konieczne są dla zdrowego rozwoju oraz socjalizacji społecznej¹⁹. Można przypuszczać, że jakość relacji rodzic–dziecko (tu: ojciec) odgrywa ważną rolę w predykcji komunikowania się adolescentów w grupie rówieśniczej. Istotne wydaje się zatem ustalenie, w jaki sposób częstość kontaktów z nieobecnym ojcem w rodzinie wiąże się z relacjami z innymi u adolescentów pochodzących z rodziny samotnej matki.

WSPARCIE OD DZIADKÓW A FUNKCJONOWANIE ADOLESCENTÓW Z RODZIN SAMOTNYCH MATEK

Badania dotyczące związków wsparcia od dziadków dla adolescentów z rodzin samotnych matek pokazują podstawową rolę w zapewnianiu nieformalnej pomocy udzielanej dorastającym²⁰. Kontakt z dziadkami ze strony obojga rodziców adolescentów z rodziny samotnej matki, w porównaniu do tych z rodzin pełnych, był oceniony jako rzadszy. Częściej jednak utrzymują kontakt z dziadkami ze strony matki ze względu na fakt, że zdecydowanie więcej samotnych rodziców to samotne matki²¹. Dziadkowie częściej oferują adolescentom bliskość, jeśli wiedzą, że nie mają oni dostępu do kontaktu normalnie zapewnionego przez ojca. Brak ojca w rodzinie może uaktywnić kontakty i wsparcie oraz wzmocnić więź z dziadkami. Bliskość i pomoc od dziadków wiąże się z mniejszymi trudnościami w psychospołecznym przystosowaniu się ich wnuków. Włączenie dziadków do procesu opieki i wychowania młodego pokolenia powoduje, że nierzadko zastępują oni rodziców, stając się towarzyszami zabaw i życiowymi mentorami²². Relacje z dziadkami ułatwiają nabywanie przez adolescentów odpowiedzialności, cierpliwości, wytrwałości, uczciwości i mądrości życiowej

---

¹⁸ R. Hughes, *The Effects of Divorce on Children*, https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/14470/The_Effects_of_Divorce_on_Children--2005.pdf (dostęp: 2.07.2018).

¹⁹ Por. R.E. JOHNSON, *Mothers' versus fathers' role in causing delinquency*, „Adolescence” 1987, nr 22, s. 305-315.

²⁰ E. NAPORA, *Relacje z dziadkami a subiektywna ocena jakości życia ich wnuków w rodzinach o różnej strukturze*, „Polskie Forum Psychologiczne” 21(2016), nr 1, s. 15-16.

²¹ J. BAXTER, D. WARREN, *Grandparents in their young grandchildren's lives*, „Australian Institute of Family Studies”, <http://www.growingupinaustralia.gov.au/pubs/asr/2015/asr2015b.pdf> (dostęp: 1.06.2018).

²² Zob. A. BRZEZIŃSKA, *Spoleczna psychologia rozwoju*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2000.

oraz umiejętności sprostania wyzwaniom w trudnych sytuacjach życiowych²³. Zwiększony w ten sposób kontakt z dziadkami prawdopodobnie powiększy i wzmocni relacje z rówieśnikami. Dorastające dziewczęta znacząco bardziej poszukiwały i więcej otrzymywały wsparcia od dziadków niż dorastający chłopcy²⁴. Wnuki, wobec których dziadkowie odgrywali przez jakiś czas role opiekuńcze i wychowawcze, zawdzięczają im zdecydowanie więcej niż te, których kontakt z dziadkami był sporadyczny²⁵. Badacze zidentyfikowali kontakt z dziadkami jako jeden z czynników ochronnych dziecka z ryzykiem niedostosowania społecznego²⁶. Niewiele polskich badań uwzględnia częstość kontaktów adolescenta z nieobecnym ojcem i wsparcie od dziadków, które mogą wyjaśnić komunikowanie się z rówieśnikami, biorąc pod uwagę okres dorastania. W tej pracy ujęto nieobecność ojca jako jego brak w domu rodzinnym z powodu rozpadu związku rodziców. W takim ujęciu nieobecność ojca odnosi się do fizycznego i emocjonalnego braku rodzica w życiu osób badanych. Podjęte badania mają na celu weryfikację modelu opartego na hipotezie, że kontakty adolescenta z nieobecnym ojcem w rodzinie razem ze wsparciem od dziadków sprzyjają lub utrudniają komunikowanie się z rówieśnikami u adolescentów.

Nadal brakuje odpowiedzi na pytanie, jak wzrost kontaktów z nieobecnym ojcem w rodzinie i wzrost wsparcia od dziadków pozwolą przewidywać komunikowanie się adolescentów z rówieśnikami. Teoretyczną ramą dla zaplanowanych badań jest teoria kontroli społecznej, która odnosi się do czynników powstrzymujących jednostkę od angażowania się w aktywność nieakceptowaną społecznie²⁷. Osoby, które znajdują się pod kontrolą, tzn. są otoczone wsparciem innych ludzi, ustalają zasady zapobiegające zachowaniom nieakceptowanym, ściśle monitorują zachowania oraz konsekwentnie w odpowiedni sposób reagują na naruszanie reguł, nie wchodzą w trudne relacje z innymi. Osobami kontrolującymi są m.in. rodzice. Dorastający powstrzymują się od zachowań nieakceptowanych z powodu emocjonalnych więzi z rodzicami i nie chcą ich ranić ani narażać się na ryzyko utraty na korzyść słabych więzi. Osoby, które nie mają emocjonalnych więzi

---

²³ M. WASYLEWICZ, *Komunikacja międzypokoleniowa a nabywanie kompetencji kluczowych*, <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova1/subor/10.pdf> (dostęp: 1.07.2018).

²⁴ E. NAPORA, *Wsparcie dziadków i prężność a komunikacja z rówieśnikami u adolescentów pochodzących z rodzin samotnych matek*, „Psychologia Wychowawcza” 55(2018), nr 13, s. 90.

²⁵ B. SZATUR-JAWORSKA, P. BŁĘDOWSKI, M. DZIĘGIELEWSKA, *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa: Aspra 2006, s. 104.

²⁶ Por. E.E., WERNER, R.S. SMITH, *Vulnerable but invincible: A study of resilient children*, New York: McGraw-Hill 1982.

²⁷ Por. R. AGNEW, J. BYLICA, *GST – idea oraz rekomendacje dla profilaktyki zachowań przestępczych*, „Resocjalizacja Polska” 2011, nr 2, s. 233-255.

z najbliższymi, mogą mieć więcej problemów w relacjach z rówieśnikami. Słabe więzi mogą niedostatecznie chronić je przed trudnościami w relacjach. Twórcy teorii kontroli społecznej rozbicie rodziny oraz wszelki rodzaj jej dezintegracji zaliczają do czynników sprzyjających powstawaniu trudności w relacjach z innymi. Czynniki te osłabiają kontrolę ze strony rodziców, którzy nie są w stanie skutecznie monitorować swoich dzieci, a dodatkowo brak ojca w rodzinie zaburza w niej harmonię²⁸. Niesatysfakcjonujące lub brak związków emocjonalnych dziecka z nieobecnym rodzicem może skutkować jego słabym odniesieniem się do niego jako wzorca zachowań i postępowania. Niezadawalające relacje mogą sprzyjać zbyt słabej identyfikacji dziecka z rodzicem. Szczególne znaczenie w tym procesie ma osoba ojca, z którą wiąże się autorytet i stawianie dziecku wymagań. Stawianie wymagań jest dla dziecka inspiracją i wezwaniem do pracy nad sobą, zachętą do zmian uczuciowych, umysłowych, społecznych²⁹. Brak kontaktu z ojcem może rodzić u dziecka brak poczucia stabilizacji i może zwiększać poziom wsparcia społecznego jednostek od innych ludzi, którzy pomogą dziecku ułożyć sobie relacje np. z rówieśnikami³⁰. W artykule zamierza się ustalić, jak ilość kontaktów z nieobecnym ojcem, przy udziale wsparcia od dziadków, przekłada się na relacje z rówieśnikami u adolescentów pochodzących z rodziny samotnej matki. Hipoteza o częstości kontaktów dziecka z ojcem i udziale dziadków w rodzinie wpisuje się w teorię kontroli społecznej, która skupia uwagę na znaczeniu emocjonalnych powiązań w rodzinie oraz nadzorze i wspólnie spędzanym czasie³¹. Podkreślenie w teorii roli rodziny stwarza możliwość wykorzystania jej dorobku odwołującego się do często występujących zjawisk społecznych, takich jak rozpad związku rodziców (separacja, rozwód). Opracowanie niniejsze jest próbą interdyscyplinarnego wykorzystania socjologicznej teorii kontroli społecznej do objaśnienia zagadnień psychologicznych. Przyjęto, że u adolescentów głównymi determinantami otwartej i problematycznej komunikacji z rówieśnikami jest wsparcie od dziadków oraz ilość kontaktu z ojcem nieobecnym w rodzinie. Oczekiwano, że ilość kontaktów z ojcem przenosi się na wsparcie od dziadków, a następnie na komunikowanie się adolescentów z rówieśnikami (Rysunek 1).

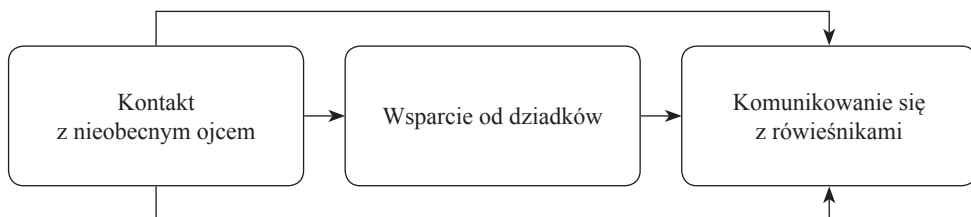
²⁸ P. RYDZEWSKI, *Teoria kontroli społecznej jako jedna z teorii dewiacji*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” 51(1989), z. 4, s. 313.

²⁹ G. MENDECKA, *Środowisko rodzinne w percepcji osób aktywnych twórczo*, Częstochowa: Wydawnictwo WSP 2003.

³⁰ Zob. R. AGNEW, J. BYLICA, *GST – idea oraz rekomendacje dla profilaktyki zachowań przestępczych*, s. 234; Por. F.T. CULLEN, *Social Support As an Organizing Concept for Criminology*, „Justice Quarterly” 11(1994), issue 4, s. 527-559.

³¹ Por. R.E. JOHNSON, *Mothers' versus fathers' role in causing delinquency*, s. 305-315; P. RYDZEWSKI, *Teoria kontroli społecznej jako jedna z teorii dewiacji*, s. 313.

Rysunek 1. Teoretyczny model zależności kontaktu adolescenta z nieobecny ojcem i wsparcie od dziadków wobec jego komunikowania się z rówieśnikami

METODA

Celem badań było oszacowanie modelu zależności między ilością kontaktów z nieobecny ojcem i wsparciem od dziadków a komunikowaniem się z rówieśnikami dla adolescentów z rodziny samotnej matki. Sformułowano hipotezę, że zachodzi związek pomiędzy kontaktem z ojcem nieobecny w rodzinie a komunikowaniem się z rówieśnikami u adolescentów, w którym to komunikowaniu istotnie pośredniczy wsparcie od dziadków: dostępne, spostrzegane i aktualnie otrzymywane. Spodziewano się, że otwartość w komunikowaniu się z rówieśnikami znacząco będzie wiązać się z trudnościami w komunikowaniu się z rówieśnikami u adolescentów. Oczekiwano, że empiryczna weryfikacja modelu będzie dopasowana do przewidywanego modelu teoretycznego.

W badaniach zastosowano Berlińskie Skale Wsparcia Społecznego w opracowaniu A. Łuszczynskiej, M. Kowalskiej, M. Mazurkiewicz i R. Schwarzera³². W badaniach wykorzystano niektóre ze skal. Przez adolescentów było ocenione wsparcie od dziadków: spostrzegane dostępne wsparcie, które składa się z dwóch podskal: wsparcia emocjonalnego i wsparcia instrumentalnego. Każda podskala zawiera po 4 twierdzenia oceniane na czterostopniowej skali Likerta, a uzyskane wyniki mieszczą się w zakresie od 4 do 16 punktów. Im wyższy wynik, tym wyższe spostrzegane wsparcie społeczne. Aktualnie otrzymywane wsparcie zawiera 15 pozycji. Badany na czteropunktowej skali od 1 – zdecydowanie nie, do 4 – zdecydowanie tak, wyraża swój stosunek do przedstawionych twierdzeń. Więcej punktów oznacza więcej spostrzeganego wsparcia społecznego. Wsparcie od dziadków badani retrospektywnie oceniali z punktu widzenia ich spostrzegania

³² A. ŁUSZCZYŃSKA, M. KOWALSKA, M. MAZURKIEWICZ, R. SCHWARZER, *Berlińskie Skale Wsparcia Społecznego (BSSS): wyniki wstępnych badań nad adaptacją skal i ich własnościami psychometrycznymi*, „Studia Psychologiczne” 2006, nr 44(3), s. 17-27.

i otrzymywania w momencie pomiaru. Komunikowanie się z rówieśnikami zmierzono autorską Skalą Komunikowania się z Rówieśnikami. Skala składa się z 20 stwierdzeń i zawiera dwie podskale, każda z nich składa się z 10 pozycji. Pierwsza – mierzy otwartość w komunikowaniu się, druga – trudności. Wyniki uzyskuje się dla każdej podskali oddzielnie, poprzez sumowanie zaznaczonych odpowiedzi w dziesięciu sytuacjach, należących do danej podskali. Badani mogą w każdej z nich uzyskać od 10 do 50 punktów, im wyższa otwartość w komunikowaniu się z rówieśnikami i im niższy wynik dla komunikowania się z trudnościami, tym samym wyższa pozytywna ocena relacji z rówieśnikami. W pomiarze trudności w komunikacji uzyskany przez osobę rezultat jest tym bardziej pozytywny, im mniejszy wynik liczbowy uzyskała w tej podskali³³. Ilość kontaktu adolescenta z ojcem nieobecnym w rodzinie została przekodowana. Im więcej i częściej dziecko kontaktowało się z ojcem, tym wyższa była jego wartość.

Badano adolescentów z rodzin samotnych matek. Najliczniej reprezentowane były dziewczęta (61%), słabiej – chłopcy (39%). Średni wiek życia adolescentów wyniósł $M = 16,66$; $SD = 2,32$ (najmniej 13 lat, najwięcej 19 lat). Grupa była zróżnicowana pod względem szkoły. Najliczniejsza grupa to gimnazjaliści, najmniej liczna to osoby ze szkół zawodowych. Najwięcej osób reprezentowało miasto – 53,3%, najmniej wieś – 46,7%. Kryteria nieobecności ojca wyznaczono następująco: ojciec nieobecny z powodu rozpadu związku rodziców (rozwód, separacja, porzucenie matki z dzieckiem). Kontakt z nieobecnym ojcem: częsty – raz na tydzień i raz na miesiąc oraz rzadki kontakt – raz na rok. Opis zawiera tabela 1.

Tabela 1. Charakterystyka badanych osób

Zmienne	Statystyki opisowe	Badani	
Płeć	K	111	61%
	M	71	39%
Wiek	M	16,66	
	Mediana	17	
	SD	2,32	
Typ szkoły	gimnazjum	73	40,11%
	zawodowa	15	8,24%
	średnia	70	38,46%
	wyższa	21	11,54%
	brak danych	3	1,65%
Miejsce zamieszkania	wieś	85	46,70%
	miasto	97	53,30%

³³ E. NAPORA, *Skala Komunikowania się Adolescentów z Rówieśnikami (SKAR) – właściwości psychometryczne narzędzia szacującego zadowolenie z relacji z rówieśnikami*, „Polskie Forum Psychologiczne” 2019, nr 24(1), s. 57-78.

Zmienne	Statystyki opisowe	Badani	
Kontakt z nieobecnym ojcem	1× tydzień; miesiąc	106	58,25%
	1 × rok	40	21,97%
	bez kontaktu	36	19,78%

WYNIKI

Analizowano bezpośrednio związki między kontaktem z ojcem, rodzajem wsparcia od dziadków a komunikowaniem się z rówieśnikami u adolescentów. Uwzględniono bezpośrednio ścieżki od ilości kontaktów z ojcem do komunikowania się z rówieśnikami. Na koniec zanalizowano efekty pośredniczone i całkowite. Analizy prowadzono metodą estymacji w modelu Mplus programu STATISTICA, z zastosowaniem metody estymacji: największej wiarygodności ML (*maximum likelihood*).

Tabela 2. Statystyki opisowe badanych zmiennych

Zmienne	M	Me	Skośność	Kurtoza	Max	Min	
Wsparcie spostrzegane	Emocjonalne	14,00	3,50	-0,602	-0,270	16,00	15,00
	Instrumentalne	14,00	3,50	-0,338	-1,169	16,00	15,00
Wsparcie otrzymywane	Emocjonalne	30,50	34,70	-1,111	1,006	40,00	33,00
	Instrumentalne	9,94	4,17	-1,230	1,536	12,00	11,00
	Informacyjne	6,35	2,66	-1,114	0,882	8,00	7,00
Trudności w komunikowaniu się	24,50	74,70	-0,141	-1,154	29,00	16,00	
Otwartość w komunikowaniu się	37,30	63,16	-0,079	-0,642	39,00	31,00	
Kontakt z ojcem	2,45	1,01	-0,277	-1,135	3,00	1,00	

We wszystkich zmiennych, poza wsparciem spostrzeganym emocjonalnym, otrzymywanym wsparciem informacyjnym i otwartością w komunikowaniu się, wartości bezwzględne kurtozy były wyższe niż 1. Z kolei wartości współczynnika skośności, poza wsparciem spostrzeganym emocjonalnym i instrumentalnym, komunikowaniem się otwartym, jak i z trudnościami oraz kontakt z ojcem, były wyższe niż 1 i znacznie niższe niż 7, co jest uważane za graniczną wartość umiarkowanych odstępstw od rozkładu normalnego w stosowaniu metody największej wiarygodności. Odstępstwa takie powszechnie występują w naukach społecznych³⁴.

³⁴ Por. G. ZASUWA, *Zastosowanie modelowania równań strukturalnych do badań nad zachowaniami konsumentów*, w: *Materiały seminaryjne. Zastosowania statystyki i data mining w badaniach naukowych. Materiały seminaryjne*, Kraków: StatSoft 2011.

Tabela 3. Parametry ocenianego modelu

Ścieżka	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Ilość kontaktów → Wsparcie spostrzegane ³⁵	0,315	0,153	2,053	0,04
Ilość kontaktów → Wsparcie otrzymywane	0,303	0,489	0,621	ni
Ilość kontaktów → Trudności w komunikowaniu	-0,902	0,740	-1,220	ni
Ilość kontaktów → Otwartość w komunikowaniu	0,321	0,614	0,523	ni
Wsparcie spostrzegane → Otwartość w kom.	3,268	0,502	6,506	< 0,001
Wsparcie otrzymywane → Otwartość w kom.	-0,025	0,118	-0,214	ni
Wsparcie spostrzegane → Trudności w kom.	-2,458	0,562	-4,377	< 0,001
Wsparcie otrzymywane → Trudności w kom.	0,195	0,144	1,349	ni
Otwartość w kom. → Trudności w kom.	-22,863	5,392	-4,240	< 0,001
Miary dobroci dopasowania Metoda największej wiarygodności – ML $\chi^2(14) = 26,882$ $p = 0,019$; RMSEA = 0,087				

Ozn. ilość kontaktów – częstość kontaktowania się dziecka z nieobecnym ojcem w rodzinie; kom. – komunikowanie się; *b* – współczynnik ścieżkowy; *SE* – błąd standardowy; *t* – statystyka t - Studenta; *p* – istotność statystyczna

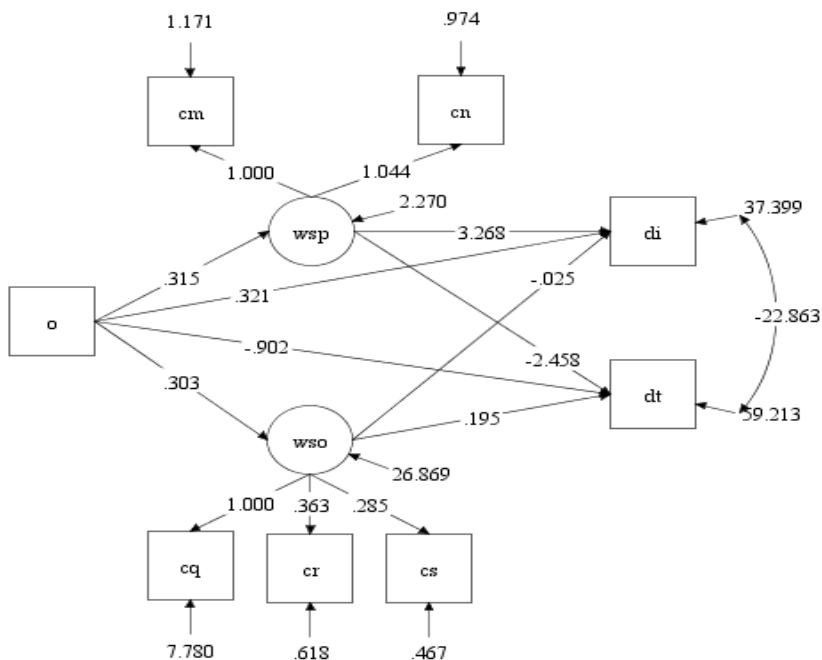
Nie wszystkie oszacowane współczynniki ścieżek były istotne statystycznie, podobnie jak wariancje dla błędów losowych i kowariancje między zmiennymi. Uzyskane wyniki pokazały istotny statystycznie dodatni związek między spostrzeganym wsparciem od dziadków ($b = 3,268$, $p < 0,001$). Adolescenci, u których spostrzegane wsparcie od dziadków wiązało się z otwartością w komunikowaniu się, uzyskali także istotny statystycznie związek częstego kontaktu z ojcem nieobecnym w rodzinie ze spostrzeganym wsparciem od dziadków ($b = 0,315$, $p = 0,04$). W przypadku trudności w komunikowaniu się adolescenta z rówieśnikami spostrzegane wsparcie od dziadków oddziaływało istotnie ujemnie ($b = -2,458$, $p < 0,001$). Ustalono także obecność statystycznie istotnych związków między otwartością a trudnościami w komunikowaniu się z rówieśnikami u adolescentów ($b = -22,863$, $p < 0,001$). Związek jest silny, o tym świadczy bardzo wysoka wartość współczynnika dla ścieżek oraz stosunkowo wysoka wartość wariancji błędu standardowego ($SE = 5,392$).

Oszacowany model okazał się satysfakcjonujący. Wartość wskaźnika dopasowania modelu (RMSEA) przyjęła wielkość wskazującą na zadowalające jego dopasowanie. Można powiedzieć, że wzorzec występujących korelacji w próbie dobrze odpowiada korelacjom oczekiwanym na podstawie hipotetycznego modelu przyczyn i skutków między badanymi zmiennymi. Empiryczny model jest dopasowany do danych (0,087). W dalszym analizach skorygowano model

³⁵ Aby zsyntetyzować dane w analizach ścieżek ujęto zarówno wsparcie spostrzegane, jak i wsparcie otrzymywane jako całkowite, bez wyodrębnienia do analiz poszczególnych jego rodzajów.

o kowariancję między zakłóceniami dla finalnych zmiennych zależnych. Wyniki obliczeń przedstawiono w postaci grafu, w którym strzałki łączące poszczególne zmienne reprezentują zachodzące między nimi zależności (rysunek 2).

Rysunek 2. Empirycznie zweryfikowany model zależności ilości kontaktów dziecka z ojcem nieobecnym w rodzinie i wsparcia od dziadków wobec komunikowania się z rówieśnikami dla adolescentów

Ozn. o – ilość kontaktów z nieobecny ojcem w rodzinie; wsp – wsparcie spostrzegane: cm – wsparcie emocjonalne, cn – instrumentalne; wso – wsparcie otrzymywane: cq – wsparcie emocjonalne, cr – wsparcie instrumentalne, cs – wsparcie informacyjne; di – otwartość w komunikowaniu się; dt – trudności w komunikowaniu się

OMÓWIENIE WYNIKÓW I WNIOSKI

W badaniach weryfikowano hipotezę, że wzrost ilości kontaktów adolescenta z ojcem nieobecny w rodzinie istotnie wiąże się ze wsparciem od dziadków oraz z otwartym komunikowaniem się z rówieśnikami. Wyniki pokazały, że ilość kontaktów z nieobecny ojcem w rodzinie istotnie i dodatnio wiąże się ze spostrzeganiem wsparcia od dziadków, i sugerują, że głównymi czynnikami

kształtującymi otwarte komunikowanie się z rówieśnikami u adolescenta są te rodzaje wsparcia. Spostrzegane u dorastających wsparcie od dziadków wiązało się z otwartością w komunikowaniu się, również częstszy kontakt z ojcem nieobecny w rodzinie znacząco oddziaływał na ten rodzaj wsparcia. Owe związki wynikały z układu ilości kontaktów z ojcem nieobecny w rodzinie. Wyniki potwierdziły kolejny raz, że spostrzegane wsparcie społeczne jest subiektywną oceną jego dostępności, która wyraża wiarę w to, że w razie potrzeby wsparcie zostanie zainicjowane³⁶, i potwierdziły także, że odgrywa ono istotną rolę w życiu każdego człowieka. Ważniejsze jest dla funkcjonowania adolescenta w grupie, jak postrzega on wsparcie, a nie jakie wsparcie obiektywnie otrzymuje. Wydaje się, że spostrzegane wsparcie od dziadków działa jak amortyzator, obniżając występujące napięcie stresowe wynikające z obawy o możliwość normalnego funkcjonowania czy wykonywania swoich obowiązków. Umożliwia ono także przewyciężenie trudności, osłabiając ich negatywne skutki. Adolescenti po rozpadzie związku rodziców często zmagają się z wieloma ograniczeniami natury finansowej, emocjonalnej. Często z powodu ograniczonego kontaktu z ojcem nie mogą wykonywać wielu czynności, przez co skazani są na pomoc innych. Dostrzeganie gotowości wsparcia od dziadków pozytywnie wpływa na otwartość w relacjach z rówieśnikami i pokonywanie ograniczeń powstałych w wyniku zmiany struktury rodziny.

Warto przeanalizować również potencjalne przyczyny braku potwierdzenia związków otrzymywanego wsparcia od dziadków z komunikowaniem się z rówieśnikami. Pewnym wyjaśnieniem uzyskanych wyników może być fakt, że badani to adolescenti, którzy potrzebują autonomii i swobody, a funkcjonując w grupie z rówieśnikami wzajemnie się wspierają. Dzięki temu poprawiają swoje psychospołeczne funkcjonowanie. Taki wniosek potwierdza codzienna obserwacja, że u osób ze swobodą w działaniu otrzymywane wsparcie społeczne nie przekłada się na jakość komunikowania się z rówieśnikami. Poza tym ustalono, że otwartość ujemnie i znacząco wiąże się z trudnościami w komunikowaniu się z rówieśnikami u adolescentów. Wyniki te sugerują, że wraz z przyrostem otwartości obniżają się trudności w komunikacji z rówieśnikami u badanych osób.

Podsumowując, przeprowadzona estymacja parametrów modelu wykazała, że część z uzyskanych współczynników ścieżkowych była istotna statystycznie i wydaje się potwierdzać sformułowaną hipotezę. Nie potwierdzono oczekiwania dotyczącego związków częstego kontaktu z ojcem nieobecny w rodzinie ze wsparciem otrzymywanym od dziadków a komunikacją z rówieśnikami dla

---

³⁶ Por. S. COBB, *Social support as a moderator of life stress*, „Psychosomatic Medicine” 1976, nr 38, s. 300-314.

adolescentów. Model oszacowany metodą największej wiarygodności ML nie miał wszystkich istotnych statystycznie współczynników ścieżkowych. Uzyskane wyniki w świetle rozpatrywanych wskaźników dopasowania pozwoliły częściowo pozytywnie zweryfikować sformułowaną hipotezę. Podsumowując:

- Wzrost ilości kontaktu adolescenta z ojcem nieobecnym w rodzinie pozytywnie oddziałuje jedynie na spostrzegane wsparcie od dziadków i nie ma tak istotnego znaczenia dla otrzymywanego wsparcia od dziadków.
- Wyniki potwierdziły pozytywne przenoszenie się spostrzeganego wsparcia od dziadków na otwartość w komunikowaniu się z rówieśnikami u osób z rodziny samotnej matki.
- Potwierdziły także negatywne przenoszenie się spostrzeganego wsparcia od dziadków na trudności w komunikowaniu się badanych osób z rówieśnikami.
- Ustalono negatywną zależność między otwartością a trudnościami w komunikowaniu się z rówieśnikami dla adolescentów z rodziny samotnej matki. Wynik jest logicznym następstwem uzyskanych zależności.

OGRANICZENIA I SUGESTIE DALSZYCH BADAŃ

Zaproponowany model, który określa związek między ilością kontaktów dziecka z ojcem nieobecnym w rodzinie a badanymi zmiennymi, pozwolił zidentyfikować predyktory, które mogą przyczynić się do przyszłych badań nad tym zagadnieniem. Informacje na temat oddziaływania relacji ojciec–adolescent wskazują na potencjalne korzyści z programów interwencyjnych, aby pomóc ojcom bardziej konstruktywnie zaangażować się w rodzinie. Jednak ten model musi jeszcze zostać przetestowany empirycznie przy użyciu większej ilości zmiennych wejściowych. Ze względu na ograniczony charakter badania zaleca się ich kontynuację w grupach młodzieży podzielonych pod względem płci i zróżnicowanej wielkością wsparcia od dziadków.

BIBLIOGRAFIA

- AGNEW R., BYLICA J., GST – idea oraz rekomendacje dla profilaktyki zachowań przestępczych, „Resocjalizacja Polska” 2011, nr 2, s. 233- 255.
- AMATO P.R., GILBRETH J., Nonresident fathers and children’s well-being: A meta-analysis, „Journal of Marriage and the Family” 61(1999), nr 3, s. 557-573.
- BAXTER J., WARREN D., Grandparents in their young grandchildren’s lives, „Australian Institute of Family Studies”, <http://www.growingupinaustralia.gov.au/pubs/asr/2015/asr2015b.pdf> (dostęp: 1.06.2018).

- BŁAWAT A., Potrzeba obecności ojca w rodzinie, „Studia nad Rodziną” 1999, nr 2, s. 93-99.
- BRAUN-GAŁKOWSKA M., Poznanwanie systemu rodzinnego, Lublin: Wydawnictwo KUL 2007.
- BRZEZIŃSKA A., Społeczna psychologia rozwoju, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2000.
- CEKIERA Cz., Ryzyko uzależnień, Lublin: TN KUL 2001.
- COBB S., Social support as a moderator of life stress, „Psychosomatic Medicine” 1976, nr 38, s. 300-314.
- CULLEN F.T., Social Support As an Organizing Concept for Criminology, „Justice Quarterly” 11(1994), issue 4, s. 527-559.
- GĘBKA M., Trzy pytania o kryzys ojcostwa, „Roczniki Socjologii Rodziny. Studia Socjologiczne oraz Interdyscyplinarne” 17(2006), s. 117-139.
- HARWAS-NAPIERAŁA B., Wzór osobowy ojca w rozwoju dziecka, w: Postawy rodzicielskie współczesnych ojców, red. M. Kujawska, L. Huber, Poznań: Wydawnictwo Naukowe WSNHiD 2010, s. 7-33.
- HETHERINGTON E.M., KELLY J., For better or worse, New York: Norton 2002.
- HUGHES R., The Effects of Divorce on Children, [https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/14470/The Effects of Divorce on Children--2005.pdf](https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/14470/The_Effects_of_Divorce_on_Children--2005.pdf) (dostęp: 2.07.2018).
- JAGIELA J., Relacje w rodzinie a szkoła. Krótki przewodnik psychologiczny, Kraków: Rubikon 2007.
- JOHNSON R.E., Mothers' versus fathers' role in causing delinquency, „Adolescence” 1987, nr 22, s. 305-315.
- KURCBART A., Psychologiczny obraz ojca w biegu życia, Warszawa: Difin 2011.
- KUŚMIERZ W., Wpływ rodziny rozbitej na sytuację szkolną dzieci, „Życie Szkoły” 2000, nr 3, s. 137-140.
- LAMB M.E., Fathers and child development. An introductory overview and guide, w: The role of the father in child development, red. M.E. Lamb, Nowy Jork: John Wiley and Sons 1997, s. 1-18.
- ŁUSZCZYŃSKA A., KOWALSKA M., MAZURKIEWICZ M., SCHWARZER R., Berlińskie Skale Wsparcia Społecznego (BSSS): wyniki wstępnych badań nad adaptacją skal i ich własnościami psychometrycznymi, „Studia Psychologiczne” 2006, nr 44(3), s. 17-27.
- MENDECKA G., Środowisko rodzinne w percepcji osób aktywnych twórczo, Częstochowa: Wydawnictwo WSP 2003.
- NAPORA E., Relacje w rodzinie samotnej matki. Znaczenie wsparcia od dziadków dla komunikowania się z rówieśnikami, Częstochowa: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego 2019.
- NAPORA E., Relacje z dziadkami a subiektywna ocena jakości życia ich wnuków w rodzinach o różnej strukturze, „Polskie Forum Psychologiczne” 21(2016), nr 1, s. 5-22.
- NAPORA E., Skala Komunikowania się Adolescentów z Rówieśnikami (SKAR) – właściwości psychometryczne narzędzia szacującego zadowolenie z relacji z rówieśnikami, „Polskie Forum Psychologiczne” 2019, nr 24(1), s. 57-78.
- NAPORA E., Wsparcie dziadków i prężność a komunikacja z rówieśnikami u adolescentów pochodzących z rodzin samotnych matek, „Psychologia Wychowawcza” 55(2018), nr 13, s. 83-103.
- NOWAK B.M., Rola zasobów rodzinnych w przezwyciężaniu kryzysu wielo-problemowego, „Pedagogika Społeczna” 3(2012), nr 45, s. 7-20.
- PLECK J.H., Why could father involvement benefit children? Theoretical perspectives, „Applied Developmental Science” 11(2007), issue 4, s. 196-202.
- POSPISZYL K., Niedostatki opieki ojcowskiej a zaburzenia w zachowaniu się dzieci, „Problemy Rodziny” 1979, nr 5, s. 16-21.
- POUGNET E., SERBIN L.A., STACK D.M., LEDINGHAM J.E., SCHWARTZMAN A.E., The intergenerational continuity of fathers' absence in a socioeconomically disadvantaged sample, „Journal of Marriage and Family” 74(2012), issue 3, s. 540-555.

- RYDZEWSKI P., Teoria kontroli społecznej jako jedna z teorii dewiacji, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 51(1989), z. 4, s. 313-326.
- SANTIS L., BARHAM E.J., Father Involvement: Construction of a Theoretical Model Based on a Literature Review, „Trends in Psychology” 25(2017), nr 3, s. 941-953.
- SELTZER J., Relationships between fathers and children who live apart: The father's role after separation, „Journal of Marriage and the Family” 1991, nr 53, s. 79-101.
- SZATUR-JAWORSKA B., BŁĘDOWSKI P., DZIĘGIELEWSKA M., Podstawy gerontologii społecznej, Warszawa: Aspra 2006.
- ŚCIBISZ A., Spostrzegane wsparcie i sympatia rówieśników a style radzenia sobie ze stresem przez młodzież licealną, http://www.sztukaleczenia.pl/pub/2009/1_2/6_AScibosz_Spostrzegane_wsparcie_i_sympatia.pdf (dostęp: 12.09.2018).
- WASYLEWICZ M., Komunikacja międzypokoleniowa a nabywanie kompetencji kluczowych, <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova1/subor/10.pdf> (dostęp: 1.07.2018).
- WERNER E.E., SMITH R.S., Vulnerable but invincible: A study of resilient children, New York: McGraw-Hill 1982.
- ZASUWA G., Zastosowanie modelowania równań strukturalnych do badań nad zachowaniami konsumentów, w: Materiały seminaryjne. Zastosowania statystyki i data mining w badaniach naukowych. Materiały seminaryjne, Kraków: StatSoft 2011.

NIEKTÓRE PREDYKTORY ZWIĄZKÓW Z RÓWIEŚNIKAMI DLA ADOLESCENTÓW Z RODZIN SAMOTNYCH MATEK

Streszczenie

Celem badań było oszacowanie modelu zależności między ilością kontaktów z nieobecnym ojcem i wsparciem od dziadków a komunikowaniem się z rówieśnikami dla adolescentów z rodziny samotnej matki. Hipoteza, że ilość kontaktu z nieobecnym ojcem i wsparcie od dziadków pozwala przewidywać komunikowanie się z rówieśnikami dla adolescentów z rodziny samotnej matki była weryfikowana za pomocą Berlińskich Skali Wsparcia Społecznego, autorską Skalą Komunikowania się z Rówieśnikami oraz danych dotyczących ilości kontaktu dziecka z nieobecnym ojcem w grupie 182 adolescentów z rodziny samotnej matki. Wyniki pokazały, że ilość kontaktów dorastającego z ojcem nieobecnym w rodzinie istotnie wiąże się ze spostrzeganym wsparciem od dziadków i z otwartym komunikowaniem się z rówieśnikami.

Słowa kluczowe: nieobecność ojca; wsparcie społeczne; adolescenci; rodzina samotnej matki.